

ГОЛОВНІ КОНСТАНТИ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ РОМАНУ «СУСІДИ» ЮРІЯ СТАНИНЦЯ

І.Є. Руснак

(доктор філологічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

В статті проаналізовані головні константи художественного мира роману «Сусіди» Юрія Станинця. Автор рассмотрела важнейшие компоненты художественного мира произведения и пришла к выводу о том, что в своем творчестве писатель опирался на национальную художественную традицию, а его проза расширяет идейно-тематические горизонты и стилиевой диапазон украинской литературы периода между войнами.

In this article the main constants of the artistic world of the novel „The Neighbours” by Yurii Stanynets are analyzed. The author of this article has viewed the most important components of the artistic world of the novel and has come to the conclusion that the writer was oriented on the national artistic tradition and that his prose expand ideological-thematical horizon and style diapason of Ukrainian interwar literature.

У сучасному літературознавстві поняття *художній світ* стало однією з найважливіших категорій поетики. Учення про художній світ було сформоване у працях М. Бахтіна, М. Гіршмана, Д. Ліхачова, Ю. Лотмана, В. Халізева та інших відомих теоретиків. Точного визначення терміна сьогодні немає, йому притаманні нечіткість і метафоричний характер, однак усі, хто досліджує поняття, підкреслюють такі важливі його риси, як принципова внутрішня єдність, цілісність і самототожність. Важливо зазначити, що художній світ відтворює реальні життєві явища і процеси, а також існуючі між ними зв'язки і взаємини не фотографічно точно, а вибірково. Іноді письменник руйнує старі зв'язки, створюючи нові, наповнюючи їх сенсом і життям. Тож можна стверджувати, що художній світ, створений у літературному творі, – це модель універсуму, своєрідний *всесвіт у мініатюрі*.

Художній світ підпорядковується особливій логіці і живе за власними законами, зрозуміти які можна тільки зсередини. Він, на думку Г. Ключека, з одного боку, є продуктом інтенції митця, його своєрідність визначається особливостями художнього мислення автора, його світобаченням (світорозумінням, світосприйманням); з іншого – це феномен, наявний у свідомості реципієнта, сформований там у процесі сприймання твору (1, 99). Відтак авторську картину світу можна осягнути в процесі аналізу цілого твору чи низки творів.

Використаний у цій статті вислів *художній світ твору* базується на уявленнях про природу самого мистецького явища як про художню реальність і розглядається авторкою як синтезуюче, базове поняття в естетичному аналізі літературного твору. Твір як художній світ складає тут самостійний предмет практичного дослідження. Мета цієї статті полягає в тому, щоб подати системно-цілісне уявлення про художній світ роману „Сусіди” закарпатського поета, прозаїка, фольклориста, етнографа і теолога Юрія Станинця (1906–1994).

Осмислення художньої системи Ю. Станинця як неповторного мистецького набутку досить важливе для історико-літературної науки, оскільки не тільки дає можливість заповнити несправедливо виниклі лакуни в літературному процесі ХХ століття, а й свідчить, наскільки розмаїтим було мистецьке життя тієї доби. Перша книжка оповідань прозаїка „Подарунок” (1942) та окремо видана повість „Юра Чорний” (1943) одразу викликали значний резонанс у культурному житті Закарпаття воєнної пори. Але за „советів” митця якимось „забули”, на його ім'я було накладено табу. Тривалий час замовчуваний і штучно вилучений з літературного процесу письменник (до того ж – греко-католицький священник) перебував на маргінесі літературознавчих студій. І тільки в незалежній Україні 1991 року вийшли оповідання та повість, об'єднані назвою „Юра Чорний” (видавництво „Карпати”), а земляки митця взялися за благородну справу повернення йому доброго імені. Особливо сумлінно долучилася до цієї справи родина Івана та Наталі Ребриків. І. Ребрик зберігає заповіданий йому архів письменника, а його дружина простудіювала художній спадок митця у дисертації „Література народоцветва і чину на українському Підкарпатті в першій половині ХХ століття” (2, 9–10) та однойменній монографії (3, 80–134). Названі наукові студії доволі серйозно збагатили сучасне літературознавство глибокими знаннями про літературу народоцветького напрямку українського Підкарпаття першої половини ХХ століття загалом і творчість Юрія Станинця зокрема. Однак ця обставина не позбавляє дослідників необхідності нового осягнення оригінального художнього явища, чим була його проза.

Ю.Станинець належить до покоління закарпатських письменників (мова йде передусім про Зореслава, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Івана Ірлявського, Федора Потушняка й інших), становлення яких відбулося у міжвоєнну добу, позначену великими визвольними сподіваннями закарпатської інтелігенції. Сам письменник на початку 90-х згадував: *В тридцятих роках наш край зазнав небувалого піднесення. Слово „Україна” стало ніби еліксиром життя, надихало людей на самопожертву заради омріяної вільної Батьківщини, яка всім нам здавалася тоді досяжною. Людей різних віросповідань, різних партій, різного віку об'єднувало це магічне слово – „Україна”. Люди – і молоді, і старші – віталися: „Слава Україні!” А пісні про січових стрільців, гімн „Ще не вмерла України...” були чи не найулюбленішими... (4, 3).*

Доба державотворчого чину була сповнена для Ю. Станинця не тільки боротьбою за волю і краще життя краю (депутатство у Соймі Карпатської України), а й пам'ятними знайомствами. Серед них – і зустріч з У. Самчуком, яка відіграла важливу роль у його письменницькій долі. Ознайомившись з літературними студіями Ю. Станинця, письменник-волиняк порадив: *Слухайте, а ви пишійте. Ваш стиль прораджує те, що ви повинні писати!* (5, 8). У. Самчук, прочитавши новелу „У вагоні”, порадив письменникові надіслати її до часопису „Вісник”, а згодом з його легкої руки цей твір потрапив до антології української прози, що побачила світ італійською мовою в Римі 1938 року. На основі аналізу листування Ю. Станинця з У. Самчуком, глибинного порівняння їхніх художніх текстів дослідниця творчості закарпатського прозаїка Н. Ребрик зробила висновок, що саме думка відомого вже на той час митця-волиняка мала вплив на подальшу письменницьку долю закарпатського прозаїка.

Роман „Сусіди” – велике епічне реалістичне полотно про життя Боржавської долини на Закарпатті в першій половині ХХ століття. Робота над „Сусідами” почалася 1935 року в Салдобоші. Завершив письменник свій твір 1941 року в Вонігово, свідченням чого є несподівано легке розв'язання основного конфлікту твору, відмінність стилю останніх розділів від попередніх, детально виписана картина виборів, що прораджує особистий досвід автора тощо. Маємо, на думку сучасної дослідниці, перший реалістичний соціально-побутовий роман в закарпатоукраїнській літературі з елементами етнографізму, моралізаторства та психологізму (6, 12).

Художній світ Ю.Станинця – образне втілення явищ об'єктивної дійсності та внутрішнього життя людини. Специфіка художнього світу зумовлена передусім авторським баченням і сприйманням об'єктивної реальності. Зупинимося на кількох моментах, характерних для художнього світу талановитого закарпатського прозаїка.

Автобіографізм. Усякий твір так чи інакше є проекцією духовного досвіду автора. Пишучи свій твір, митець водночас художньо втілює в ньому, за словами У. Бута, “імпліцитну версію самого себе” (7, 133). Літературознавці вважають, що “автобіографізм притаманний багатьом творам художньої літератури. Життя письменника стає в них протосюжетом, а його особистість (внутрішній світ, особливості поведінки) – прототипом головного героя” (8, 15). Однак важливо пам'ятати, що “зіставлення життя відомої людини з твором мистецтва не є чимось новим. Проте побачити в цьому зіставленні слід не просто гарну метафору, а вказівку на особливу роль творчого моменту, який уводить у дійсність власне такі художні категорії, як задум, вибір жанру, подолання матеріалу тощо. Не варто ототожнювати життя, створене за допомогою мистецьких засобів, із життям, відбитим у матеріалі самого життя. Пересотворення самого себе – не просто найважчий вид творчої діяльності, а й своєрідний матеріал, що має особливі закони” (9, 236).

Роман „Сусіди” відзначається потужним автобіографічним началом, що виявляє себе на різних рівнях художнього тексту. Воно зумовлене прагненням митця свідомо чи несвідомо використовувати особистий життєвий досвід. Сам письменник згадував в автобіографії: *Не дерся в хмари, не літав далекими світами, а почав писати сам про себе... Скоро описував і своїх братів, своїх батьків, своїх дідів, описував тих, що їх любив, і тих, яких за їхні зріхи, їхні помилки, їхню підлість, я знав ненавидіти... І тут мені не треба було брати „шіфкарту” (проїзний квиток на пасажирській корабель. – І.Р.) в дорогу на пошуки моїх героїв... Жили вони поруч зі мною... Описував я біду свою і біду свого народу (3, 122).*

Так, молоді Станчуки в романі – найбільш цілісні та довершені образи, які є своєрідним відображенням долі родини письменника, оскільки все пережите нею „матеріалізувалося” в любовно виписаних персонажах. В автобіографії письменник згадував: *...головний герой Юра Станчук і його сестра Марта Станчук – се мій батько, а Марта – то моя тітка... Я їх створив такими, якими вони і є, якими я знав батька і тітку. Я тільки старався їх „вбрати” в літературне життя, але вони такими були і в правдивому своєму житті (3, 129).* Однак не тільки автокоментар прозаїка засвідчив існування в романі автобіографічного модусу. Автобіографічний елемент часто виявляє себе в ліричних відступах (скажімо, про давні звичаї й обряди в закарпатських селах: спільну вирубку лісу, чищення кукурудзи, зоління білизни тощо). Особливо колоритно виписано поради, як пересидіти дощ, зімітувавши сватання дівки. Авторські роздуми стосуються переважно принципів християнської моралі, дотримання яких – не

самоціль, а лише засіб для досягнення духовної досконалості і надійний шлях до моральної гармонії, гідного й щасливого життя.

Осмилення автобіографічного синергену Ю. Станинця дозволяє стверджувати, що прозаїк, змальовуючи характери своїх героїв, використовував як окремі деталі, так і цілі епізоди з життя людей, яких добре знав. Такий автобіографічний матеріал виявляє себе переважно на імпліцитному рівні, а в останніх частинах твору оприсутнює себе шляхом наближення до документально-фактичної основи.

Особливості сюжету і композиційно-стилістична організація роману. Роман „Сусіди” має подієвий тип композиційної організації, яка в кінцевому підсумку зводиться до хронологічної форми. Події розгортаються лінійно, де кожен подальший епізод, відрізок дії зумовлений чітким причинно-наслідковим зв'язком з попередніми сюжетними сценами. Взаємозв'язки хронологічних начал ускладнюються багатолінійністю, де кілька сюжетних ліній розвиваються паралельно: 1) лінія Петра Костака: становлення господаря, взаємини з Мартою, її родиною, Мошком, іншими односельцями; 2) лінія Юри Станчука: формування лідера сільської громади – старости; 3) лінія корчмаря Мошка: уособлення ворожого закарпатському селянинові в соціальному плані елементу. В основі внутрішньої організації сюжету роману лежить конфлікт між Петром Костаким і корчмарем Мошком, проблема, що, потребуючи свого вирішення, мотивує весь розвиток дії у „Сусідах”.

Експозиція традиційна, тут відбувається знайомство з головними персонажами твору і з'являються обставини, які в подальшому „запускають” сюжетний хід (прагнення Петра одружитися). *Зав'язка* (Петрове сватання до Марти) виявляє протиріччя, які й „зав'язують” конфлікт роману: корчмареві Мошкові не до вподоби ідея Петрового одруження, бо це ламає його плани розширення власних маєтностей. У *розвитку дії* головні персонажі вступають у конфлікт і втягують у нього інших героїв (Мошкова ідея пересватання Марти Іваном, бійка селян у корчмі, вибори старости села, життя сільської громади, її судова тяганина з корчмарем за ліс, підпал Петрової хати, одруження Петра і Марти, від'їзд Петра до Америки на заробітки). Інтрига утримується майже до кінця роману, але несподівано швидко *розв'язка* (нагла смерть корчмаря) засвідчує тріумф Петра Костака, якому вдалося відстояти свою гідність і власне майно.

Твір складається з двадцяти п'яти розділів, розповідь про події ведеться в причинно-часовій послідовності. Щоправда, розповідь тут не однорідна щодо тематики та структури. Можна виділити кілька різновидів, які урізноманітнюють плин романної розповіді: розповіді-перекази, розповіді-легенди, розповіді про обрядові святкування та розповідні характеристики персонажів.

У жанровій структурі роману значне місце займають фрагменти, стилізовані під перекази і легенди. У *розповідях-переказах* про історію краю розповідач передає колективну думку про історію Закарпаття (згадки про виникнення карпатського села Вишній Шард (10, 326), заселення гори Городище (10, 155–158), панщину за часів барона Перенія (10, 351–352), „Верховинську акцію” 1898 року Міністерства землеробства, метою якої було оздоровлення зубожілого населення краю матеріальними заходами (10, 379–380) тощо). Основна функція такої розповідної модифікації – розширення й занурення дії роману в глибину історії, що для мешканців цього краю зовсім не означала забутого минулого, яке щораз оприсутнює себе в їхньому повсякденні через пам'ять.

Другу групу складають *розповіді-легенди* про історію виникнення села (10, 32), дивні випадки на горі Городище (10, 154), чудодійну криницю (10, 157–158) і розповіді про святкування Великодня (10, 204–209), Свят-вечора (10, 160), м'ясниць (10, 161), інших релігійних свят, у яких втілено колективну християнську свідомість персонажів. Висока поезія незабутніх святочних дійств, які залишалися у спогадах закарпатців на все життя, а в зрілі роки бентежили пам'ять і душу, виразно протистоїть аскетичній прозі звичного селянського життя.

Третьою модифікацією є *розповідні характеристики персонажів* (Петра Костака (10, 50) чи Юри Станчука (10, 47–49)), історія вкорінення в селі корчмаря Мошка (10, 55–62) чи навернення жидівки Пислі в християнську віру (10, 332), епізоди з життя баби Кляпчучки (10, 113–116) чи відунки Марії (10, 217–218), історія життя старої Демкани (10, 233–236) тощо). Така розповідна форма дозволяє дати яскраву характеристику персонажам, відтворити їхні світовідчуття і світосприймання.

У різних модифікаціях розповіді переважає один суб'єкт мови – розповідач із селянського середовища, найстарший у селі чоловік Гаврило Данилаш, історії якого стилізовані під переказ або легенду. Початок і кінець розповіді завжди марковані різними формулами; одні з них подібні до казкових: *Давно се було. Дуже давно... Було се ще тоді, коли наші предки були ще славними* (10, 155); *Бо звіти починалися наші предки, наша історія, наша слава* (10, 155); *Отака моя казка* (10, 158); інші носять виразно моралізаторський характер: *... як би ми мали вічно жити на цій землі наших пракоренків...* (10, 327).

Отже, роман „Сусіди” має традиційний (лінійний тип) розповідної структури, яка характеризується зафіксованим буттям, послідовністю та логічністю подій, що зумовлені причинно-наслідковими, хронологічними зв'язками, їхньою незворотністю, коли сюжет і фабула односпрямовані. Тривалий час

роботи над твором наклав свій відбиток на характер романної розповіді, що зауважила Н. Ребрик: "...останні п'ять розділів твору навіть стилєво відрізняються від попередніх двадцяти: вони подаються скорше як звіт про виконану роботу, з наведенням цифр і фактів, переліком і переказом тогочасних політичних подій та документів" (3, 123–124). І далі дослідниця висловила припущення, що Ю. Станинець нашвидкуруч готував роман до друку, що вплинуло на якість останніх його частин.

Поетика прозового опису. У романі „Сусіди” письменник постав перед читачем тонким стилістом, майстром реалістичного письма, який чудово володіє технікою реалістичного опису, основними ознаками якого прийнято вважати “об’єктивізм в способі зображення світу і реалістично-міметичну мотивацію, а також: домінування візуальних елементів, сюжетну залежність дескрипції, передбачуваність у межах структури твору і стилістичну виразність” (11, 15). Реалістичним описам Ю. Станинця притаманна сюжетна несамостійність, що визначає їхнє місце в композиції твору чи функції щодо розгортання дії (найчастіше – ретардаційну). Це визначає відносну передбачуваність розташування опису в тексті. Наприклад, на початку твору через опис села Вишній Шард (який витриманий, до речі, в кращих традиціях І. Нечуя-Левицького) прозаїк панорамно презентує місце майбутніх подій і знайомить читача з головними персонажами роману. Коли ж описом відкривається новий розділ, його роль можна визначити як „інтродукційну” (Г. Маркевич).

Описи в Ю. Станинця мають ще одну важливу функцію – вони допомагають унаочнити внутрішній світ роману (час, простір, образи персонажів), який стає придатним для усвідомлення й подальшого аналізу читачами. Так, сільський побут у романі постає не як реєстрація ужиткових речей, характерних для повсякденного буття персонажів, а як невіддільна частина їхньої свідомості, яка сформувалась на засвоєнні народних традицій і звичаїв у ході тривалого історичного розвитку. Глибоке знання письменником хліборобської культури закарпатців зумовлює використання описів різних знарядь праці, що утворюють фігуру перелічування, нанизування: *А що в діда за таємнича комора, повна найдивовижніших речей, про які Марті й не снилося – до чого б вони здалися. Тільки від діда й дізналася, що то старі речі, з якими прадіди працювали і які треба берегти для пам'яті. Он на поді старезні сусіки. Такі вже зачаділі, що світяться, як вуголь. А великі такі, що не можна б їх і знести вниз, бо їх таки там і роблено. В один навіть зерно вже не зсипають – стоїть наповнений старими череслами, пляшками, знаряддям всіляким. А в коморі – дерев'яний плуг, борона з дерев'яними кілками. Є і колесо без залізних рафів. У коморі – бербениці, дужки просто довбані з дерева. О, чого лиш в діда немає, і все інакше, не таке, як зараз роблять, таке все старезне* (10, 114–115).

З прагненням візуалізувати фрагменти художнього світу в Ю. Станинця пов'язаний і спосіб характеристики персонажів. Описи зовнішності героїв докладні, розлогі, вони несуть вичерпну інформацію про своїх власників. Тут значною мірою реалізується інформативна функція опису. Отже, прозовий опис у романі „Сусіди” давав можливість письменнику моделювати художній світ як об’єктивну реальність, що відповідало реалістичним канонам кінця ХІХ століття.

Хронотоп роману. Аналізуючи хронотоп роману „Сусіди”, можна виокремити три складові образу часу: час історичний, біографічний (особистий) і календарний. Історичні події першої половини ХХ століття впливають на долю окремих персонажів. Біографічний час тісно переплітається в романі з історичним часом, який припадає на початок ХХ століття. Так, вибори до парламенту вносять зміни в розмірений плін життя бирова Юри Станчука, а потреба добудувати власну хату погнала Петра Костака в Америку на заробітки.

Головні герої динамічні, читач бачить, як під впливом доби міняються їхні життєві позиції, свідомість, як відбувається болючий процес соціального і національного самоусвідомлення. Це дозволяє заглибитися в епоху, зрозуміти особливості зображених письменником подій, порівняти реалії того часу з художнім моделюванням дійсності. Важливим компонентом у хронології роману виступає час життєвого шляху Петра Костака та Юри Станчука, їхня життєва стежа осмислюється автором у контексті долі закарпатців.

Особливу роль відіграє в романі календарний час, адже його символіка переплітається з давніми традиціями автохтонів Закарпаття. „Сусіди” – роман, у центрі уваги якого перебуває щоденне життя закарпатського селянина, пов'язаного міцними сімейно-родовими зв'язками, людини, що перебуває у контакті з близькою їй реальністю. Увага зосереджена на незавершеності сьогодення, свідком активного становлення якого є читач.

Важливу роль у романі відіграє й інша складова хронотопу – *простір*. У „Сусідах” можна виділити два типи простору: закритий і відкритий. Село Вишній Шард – це замкнений простір, де протікає нелегке життя закарпатців. В середині цього замкнутого простору можна виокремити інші, де відбуваються всі події, що мають смислове навантаження: церква, хата, крамниця, корчма тощо. Зображуючи шлях становлення персонажів, письменник вдається до розширення просторових меж твору: Севлюш, Копаня, Ків'яжд, Хуст, Імстичево, Луково, Боржавська долина, Лазянські гори, гори Чапаковець, Китиця і Тупий,

річка Берберка, чужинецькі краї (Боснія, Америка). Відкритими просторами в романі також є дорога, поле, город, ліс, Довгий лаз, гора Городище – всі вони асоціюються зі свободою.

Закарпатський колорит оприсутнений у романі передовсім на експліцитному рівні. Це чудові закарпатські пейзажі з виразними ознаками унікального ландшафтного простору, виразно маркованого географічними назвами, де присутніми розпізнавчими знаками є топоніми, ойконіми, гідроніми, назви сільських кутків тощо. Зрештою, для відтворення колоритної, нерідко опоетизованої мови персонажів Ю. Станинець передає лексичне багатство мовлення закарпатських селян з його своєрідною інтонаційною будовою, мелодійною організацією, насиченістю пісенними елементами.

Об'єктом зображення письменника стали також національна своєрідність, індивідуальний обрис культури, склад мислення і почуттів, побут і звичаї закарпатських селян. Звідси бере початок його увага до різних сфер діяльності закарпатців, починаючи від побутових дрібниць у селянському господарстві і закінчуючи описами обрядів пересватування дівчини чи весілля. Давні набутки „пракоренків” тривалий час регулювали поведження членів спільноти, правила поведінки громади уособлювали собою підсумок історичного досвіду закарпатського регіону. Текст насичується сутностями, іманентні смислові начала яких вкорінені в глибинний морально-онтологічний простір Закарпаття. Фольклорна стихія – не тільки невід'ємна складова поетики „Сусідів”, а й основа твору, допомога авторові у творенні образів.

Роман Ю. Станинця відображає (хоч і не однаковою мірою) різні типи закарпатської духовної культури, однак особіно тут зацентровано роль християнської віри в суспільному житті звичайних селян. Епізод відмови жидівки Пислі від юдаїзму і навернення в християнську віру демонструє „трансформацію релігійної ментальності” (Ж. Женетт) людини, яка живе в певному культурному просторі. Християнська віра постає неодмінним атрибутом селянської психіки, одним з найістотніших вимірів життя й окремої особистості, і сільської громади загалом. Відтак роман Ю. Станинця ввібрав у себе національний колорит Закарпаття і засвідчив безпосередній контакт художнього тексту з „семіотичною пам'яттю культури” (Ю. Лотман).

Інтерпретація „Сусідів” дозволяє зробити висновок про те, що художній світ Ю. Станинця ґрунтується на оригінальному індивідуальному світобаченні письменника. Водночас художня реальність, відтворена ним у романі, була типовою для стильових тенденцій української реалістичної літератури кінця XIX – початку XX століття. Однак ця обставина ніяким чином не применшує ролі митця в літературному процесі доби, він був творцем перших соціально-психологічних епічних полотен у закарпатській літературі, головним героєм яких став активний, духовно багатий і національно свідомий господар.

У цій статті розглянуто тільки окремі константи художнього світу роману „Сусіди” Ю. Станинця, однак це дає можливість стверджувати, що в своїй творчості письменник спирався на національну художню традицію, а його проза розширювала ідейно-тематичні обрії і стильовий діапазон української літератури міжвоєнної доби.

1. Ключек Г. „Художній світ” як категорійне поняття // Енергія художнього слова. Збірник статей. – Кіровоград, 2007.
2. Ребрик Н. Література народоцветва і чину на українському Підкарпатті в першій половині XX століття: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. – Львів, 2007.
3. Ребрик Н. Література народоцветва і чину на українському Підкарпатті в першій половині XX століття: Монографія. – Друге видання. – Ужгород, 2010.
4. Станинець Ю. Ми дочекалися цього дня // Карпатська Україна (Ужгород). – 1992. – 19 березня.
5. Станинець Ю. Вогонь любові до народу // Срібна земля (Ужгород). – 1992. – 13 жовтня.
6. Ребрик Н. Велика правда життя і творчості Юрія Станинця: Передмова // Станинець Ю. Сусіди. Роман: Літературна краєзнавча серія „Люби своє” пам'яті Олекси Мишанича. – Ужгород, 2006.
7. Бут У. Риторика художественной прозы // Вестник Московского университета. Сер. 9: Филология. 1996. – № 3.
8. Романова Г. Автобиография // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под. ред. А. Николюкина. Институт научной информации по общественным наукам. РАН. – М., 2001.
9. Лотман Ю. Биография – живое лицо // Новый мир. – 1985. – № 2.
10. Станинець Ю. Сусіди. Роман: Літературна краєзнавча серія „Люби своє” пам'яті Олекси Мишанича / Передмова Н. Ребрик. – Ужгород, 2006.
11. Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису / Переклала з пол. З. Рибчинська. – Львів, 2009.